

บทที่ ๔

หลักสาราณียธรรมเพื่อส่งเสริมความสามัคคีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การประยุกต์หลักสาราณียธรรมเพื่อส่งเสริมความสามัคคี ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็น สิ่งซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้และความเข้าใจได้อย่างถูกต้องชัดเจน ถึงคุณประโยชน์ของความสามัคคี ซึ่งจะช่วยในการสร้างสันติสุขความเจริญรุ่งเรืองให้แก่มวลมนุษยชาติได้อย่างแท้จริงและมั่นคง ดังนั้น ในบทนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเรื่องสาราณียธรรมอันเป็นธรรมเพื่อการสร้างความสามัคคีมา ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยเป็นลำดับต่อไป

๔.๑ หลักสาราณียธรรมเพื่อส่งเสริมความสามัคคี

๔.๒ หลักการสร้างเสริมความสามัคคีตามแนวพระบรมราโชวาท

๔.๓ ตัวอย่างการปกครองตามรูปแบบสามัคคีธรรม

๔.๔ สรุป

๔.๑ หลักสาราณียธรรมเพื่อส่งเสริมความสามัคคี

การอยู่ร่วมกันในสังคม ทุกคนควรรู้หน้าที่และความสัมพันธ์ของคนในรัฐ ควรปฏิบัติต่อกันในสังคมเพื่อส่งเสริมความสามัคคี เป็นหลักใฝ่สามัคคีที่ควรมีต่อกันในสังคมที่ตนเป็นอยู่หรืออยู่ร่วม ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะใดในสังคม ไม่เกิดการตั้งข้อรังเกียจอันเป็นเหตุให้เกิดการแตกความสามัคคีของคนในรัฐ มีความเป็นเอกภาพอันหนึ่งอันเดียวกัน คนทุกคนมีความเสมอภาคทางด้านต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของรัฐเหมือนกัน เรียกว่า สาราณียธรรม^๑ มี ๖ ประการ คือ

๑) เมตตาการุณยธรรม ควรแสดงออกทางกายด้วยความเมตตา ด้วยกิริยาอาการที่สุภาพ เรียบร้อย อ่อนโยน แสดงไมตรีและความหวังดีต่อกัน มีการช่วยเหลือมีการให้ความร่วมมือ เคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ให้ความสำคัญแก่สมาชิกทุกคนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เพศ หรืออายุ เพราะถือว่าสมาชิกทุกคนมีความเสมอภาคทางด้านสังคม ไม่ควรให้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจ และสังคมมาเป็นเครื่องกำหนดให้บุคคลหนึ่งเหนือกว่าบุคคลหนึ่ง ควรคิดว่าคนทุกคนเท่าเทียมกัน ในฐานะของความ เป็นมนุษย์เหมือนกัน มีคุณค่าและมีความสำคัญเท่าเทียมกันโดยไม่มีผู้ใดผู้หนึ่ง

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

ถูกดูหมิ่น เหยียดหยาม หรือถูกกลั่นแกล้ง ทั้งนี้ โดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม ระดับการศึกษา หรือความแตกต่างทางวัฒนธรรม

๒) เมตตาวัจจกรรม ควรแสดงออกทางวาจาด้วยความเมตตา ด้วยคำพูดที่สุภาพ น้ำเสียงที่ไพเราะชวนฟังบอกถึงความหวังดีแก่กัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือ แนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี แสดงความเคารพนับถือกัน ใช้เหตุผลในการเจรจากันโดยใช้ ปัญญา ไม่แสดงอาการโกรธกริ้ว ไม่ใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา ทะเลาะโจมตีต่อกัน พุดด้วยความหวังดีต่อกันและมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ในเวลาเมื่อเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็ให้หันหน้ามาพูดจาปรึกษาหารือกันปรับความเข้าใจกันได้ การ วิวาทษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล และในทางสร้างสรรค์

๓) เมตตาโมกขกรรม ควรแสดงออกทางใจด้วยความเมตตา โดยตั้งใจดีปรารถนาดีต่อกัน นึกคิดแต่ในสิ่งที่จะก่อประโยชน์ให้แก่กันและกัน ไม่คิดเบียดเบียนมุ่งร้ายผู้อื่น ตั้งจิตปรารถนา ดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มองกันในแง่ดี มีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส แสดงความรัก และไมตรีอย่างจริงใจโดยไม่มีอุบายซ่อนเร้น ไม่มีลักษณะที่เรียกว่าจู้จี้จุกจิก สงวนจุดต่าง แต่เป็นแบบว่า ยอมรับจุดต่างและอยู่ด้วยจู้จี้จุกจิก คือ แม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิศาสนา และสติปัญญา ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องที่จะแบ่งแยกรังเกียจเคียดแค้นกัน พร้อมใจที่จะสมัครสมานสามัคคี โดยจู้จี้จุกจิกพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกันได้ สำนึกเกี่ยวกับ คุณค่าและศักดิ์ศรีของบุคคล ถือว่าบุคคลมีความเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ แม้ว่าจะมี ลักษณะอย่างอื่นไม่เหมือนกัน เช่น เพศ วัย ความรู้ รสนิยม เป็นต้น

๔) สาธารณโภคี จะต้องแบ่งปันในสิ่งของที่ได้มาโดยชอบธรรม มีความสุขในการให้ แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงนำมาเฉลี่ยแบ่งกันให้ใช้สอยบริโภคทั่วกัน มีการกระจายรายได้ที่เป็น ธรรม มีให้ช่องว่างระหว่างชนชั้นมากนัก ถ้าหากต่างคนต่างคอยคิดแต่จะเอาประโยชน์ส่วนตัวยึด มั่นติดในผลประโยชน์เห็นแก่ตัวมาก โดยไม่คำนึงหรือมองถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ สามารถเฉลี่ยแจกจ่ายกันได้ จะทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมาก เมื่อคนมีความเหลื่อมล้ำ ต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งที่ครอบครอง จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน แก่คนอื่น ดังนั้น ทุกคนควรมีความโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แบ่งปันแจกจ่ายแก่กัน เรียกว่าสิ่งของที่ได้มา นั้นเป็นของส่วนรวม เช่น รัฐให้บริการด้านสาธารณสุขแก่ประชาชนให้มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ แข็งแรง ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้สูงขึ้น จัดให้มีบริการด้าน สาธารณูปโภคที่ดีแก่ประชาชน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เป็นต้น

๕) ศิลปสามัญญตา ควรมีความประพฤติ รักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกาย วาจา ที่จะกลมกลืนเข้ากันได้ มีความประพฤติดีงามต่อกัน ถูกต้องตามระเบียบวินัยของบ้านเมือง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม จะต้องประพฤติตนในข้อปฏิบัติเดียวกัน ปฏิบัติตามกฎหมาย เชื่อและยึดถือเคารพในสิ่งเดียวกันของสังคม ไม่ทำตัวเป็นแกะดำในวงสังคม เคารพกฎหมายและระเบียบของสังคมที่ตกลงยอมรับกัน ทำตามกฎหมายกติกาของสังคม มีความเสมอภาค ส่วนบุคคล ขจัดการเอารัดเอาเปรียบระหว่างสมาชิกในสังคม ไม่ทำให้ตนเองเป็นที่รังเกียจแก่ผู้อื่น และสังคม มีระเบียบวินัย ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายเกณฑ์ของสังคม มีการเลือกผู้แทนเข้าไปปฏิบัติหน้าที่แทนตน และยึดเสียงข้างมากเป็นหลักในการยุติความขัดแย้ง ใช้สันติวิธีในการประนีประนอม ถ้าในสังคมนี้อาจมีความประพฤติไม่สม่ำเสมอ มีโจรผู้ร้ายมาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพฤติเหมือนกัน หรือสถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่างยุติธรรมเหมือนกัน ปล่อยให้มีการเบียดเบียนก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ เช่น มีกลุ่มก่อการร้าย ขบวนการยาเสพติด กลุ่มล่อลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ระส่ำระสายและพัฒนาประชาธิปไตยลำบาก ผู้ไม่มีระเบียบวินัยไร้คุณธรรมส่วนมากจะเป็นผู้ที่ปกครองตนเองไม่ได้ หรือปกครองตนเองไม่เป็น ถ้าในสังคมไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยแล้ว ความขัดแย้งวุ่นวายกันทำให้สับสนระส่ำระสาย กลายเป็นเหตุผลให้คนที่เราเรียกว่าเผด็จการ ยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดการปกครองบีบบังคับเหมือนกับว่า เมื่อฝ่ายปกครองตัวเองไม่เป็น ปกครองกันไม่ได้แล้ว ก็จะต้องใช้วิธีการโดยการจัดการให้สงบเรียบร้อย เมื่อความยุ่งยากกันมากเป็นเวลานาน คนจำนวนมากก็จะอยากได้การปกครองแบบนี้อีก วงจรอุบาทว์ความชั่วร้ายก็เลยวนเวียนไม่มีที่สิ้นสุด ทุกคนจะต้องอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขโดยการยึดมั่นในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์กติกาสังคมจะต้องร่วมกันรักษา ผดุงความยุติธรรมเคารพกฎระเบียบ ค่านิยมของสังคม

๖) ทฤษฎีสามัญญตา จะต้องมีความเชื่อมั่นยึดถือในหลักการ อุดมการณ์ และอุดมคติที่ร่วมกันหรือสอดคล้องไปกันได้ มีความเห็นเหมือนกันมีการยอมรับในหลักการเดียวกัน ยอมรับนับถือความคิดเห็นของกันและกัน ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เคารพกฎเกณฑ์และกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะนักการเมืองจะต้องเคารพเสียงข้างมากของประชาชน การป้องกันสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย มีความเสมอภาคระหว่างบุคคล การวิพากษ์วิจารณ์ การปฏิบัติตามกฎหมายที่บัญญัติขึ้นตามวิถีทางประชาธิปไตย ประชาชนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอ

ภาคเท่าเทียมกัน เมื่อกระทำผิดจะต้องใช้กฎหมายเดียวกัน การลงโทษอย่างเดียวกัน และถ้าได้รับเหตุอันควรปราณีก็ควรได้รับเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า สาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมสำหรับสร้างความสามัคคีปรองดอง ในการแสดงออกถึงหน้าที่และความสัมพันธ์ของคนในรัฐควรปฏิบัติต่อกันในสังคม เพื่อความสามัคคีอยู่ร่วมกันในสังคมมีความเห็นใจกัน และมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันต่อหน้าและลับหลัง ทำให้เกิดความระลึกถึงกันสร้างสรรค์ให้เกิดความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ไม่ให้มีการทะเลาะวิวาทกัน เสริมสร้างให้เกิดความสามัคคีในสังคม ยึดมั่นในความเสมอภาคเสรีภาพของประชาชน คนทุกคนมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่าเทียมกัน ดังนั้น ประชาชนทุกคน จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค มีสิทธิเสมอภาคต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย มีความเสมอภาคในโอกาสเศรษฐกิจ และสังคม มีความเชื่อมั่นยึดถือในหลักการ อุดมการณ์ประชาธิปไตย เคารพในกติกาของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยอมรับมาซึ่งความผาสุก

ในการแก้ทุกข์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์จำเป็นต้องจัดการกำจัดโรคทางจิตของมนุษย์ คือ (๑) ตัณหา หรือ กิเลส การแสวงหากำไรสูงสุดและผลประโยชน์อันสืบเนื่องจากการทุจริตคอร์รัปชัน และการบริโภคนิยมถูกรอบงำโดย โลภะจิต โทสะจิต โมหะจิต (๒) มานะ ความต้องการอำนาจอย่างบ้าคลั่ง (๓) ทิฐิ ความยึดมั่น ถือมั่น ในลัทธิความเชื่ออุดมการณ์ทางการเมือง เมื่อเราสามารถแก้ไขปัญหายาในจิตใจของทุกคนเหล่านี้ได้ ปัญหาต่าง ๆ ภายนอกที่เกิดขึ้นแล้วก็จะสงบไปเองโดยปริยาย เปรียบเสมือนดังไฟที่หมดเชื้อแล้ว เพราะฉะนั้น วิธีการสร้างความสามัคคีปรองดองที่ดีที่สุด คือ การแก้ที่ภายในจิตใจของทุกคนตามหลักพุทธสันติวิธีดังกล่าวแล้ว จึงจะสามารถสร้างความสามัคคีปรองดองในสังคมได้อย่างถาวรมั่นคง

หลักธรรมที่จะช่วยให้ประชาชนภายในชาติอยู่กันด้วยความสามัคคี ทำให้ประเทศชาติเป็นเอกภาพ เรียกว่าหลักสาราณียธรรม^๒ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในหลักของผู้ถูกปกครองหรือของประชาชน แต่นำมากล่าวซ้ำในที่นี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะหลักธรรมข้อนี้ใช้ได้ทุกสถานะไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ประกอบไปด้วยหลัก ๖ ประการ ด้วยกัน คือ

๑) จะต้องมีความเมตตาทางกายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๓., อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๕๒ - ๒๕๓/๓๒๑ - ๓๒๓.

๒) จะต้องมีเมตตาจริกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจา ต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอน ตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี กล่าววาจาสุภาพ เป็นประโยชน์ อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) จะต้องมีเมตตาโมกกรรม คือ การตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคมร่วมหมู่คณะเดียวกัน มีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

๔) สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน แม้ว่าจะเป็นสิ่งของเล็กน้อยแต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียว นำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคใช้สอยร่วมกัน

๕) ศิลสามัญญตา คือ จะต้องมียศ มีความประพฤติเสมอเหมือนกับผู้คนที่ร่วมในสังคม ร่วมหมู่คณะเดียวกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นที่ตรงเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม

หลักธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ ถ้านำไปปฏิบัติตามก็จะเป็นเครื่องช่วยสังคมหรือประเทศชาติให้มีความมั่นคงและเป็นเอกภาพได้ เพราะผลที่จะเกิดตามมาจากการประพฤติตามหลักธรรมนี้ คือ

- ๑) สาราณียะ ทำให้ระลึกถึงกันในแง่ดี
- ๒) ปิยกรณะ ทำให้เกิดความรักใคร่ ประองตองกัน
- ๓) ครุกรณะ ทำให้เกิดความเคารพ มีสัมมาคารวะต่อกัน
- ๔) สังคหะ ทำให้เกิดการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน
- ๕) อวิวาทะ ทำให้เกิดความไม่วิวาท บาดหมางกัน
- ๖) สามัคคียะ ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง สัมครสมานสามัคคีกัน
- ๗) เอกีภาวะ ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลักธรรมที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดผลสำเร็จในการปฏิบัติสามัคคีธรรมอย่างได้ผลนั้น ก็คือ กุศลมูล ตนตอแห่งกุศลความดีงามทั้งพฤติกรรมทางกายวาจา และใจ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) อโลภะ อารมณ์แห่งความไม่อยากได้
- ๒) อโทสะ อารมณ์ไม่คิดประทุษร้าย

๓) อโหมะ อารมณ์ความไม่หลงผิด^๓

ความดีทั้งหลายนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าที่ดี ๓ อย่าง มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง หรือทั้ง ๓ อย่างเปรียบเหมือนสุคันธชาติ คือ ของหอมนานาชาติ เช่น ดอกมะลิ พิกุล กุหลาบ บัวหลวง เป็นต้น “ย่อมเกิดจากรากเหง้าพืชพันธุ์ที่ดีนั่นเอง เมื่อกุศลมูลมีอยู่แล้ว กุศลธรรมอื่น ๆ เช่น การบริจาคทานเพื่อแม่เจือจานเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่นด้วยให้กำลังกายบ้าง กำลังความคิดบ้างกำลังทรัพย์บ้าง ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญมากขึ้น” และหากมนุษย์ไม่ยอมรับว่ามีกรรมทั้งดี และไม่ดีอยู่จริงแล้วก็จะเป็เหตุแห่งการแข่งขันแย่งชิง เอาแต่ใจตน เห็นแก่ตัว ทำลายเบียดเบียนกันจนถึงก่อสงครามล้างผลาญชีวิตกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิที่ร้ายแรงมาก ฉะนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้มวลมนุษย์ใส่ใจในการประพฤติปฏิบัติตนเองให้ดีเสียก่อน โดยมีหลักอยู่ ๖ ประการ เพื่อเป็นเครื่องประกันความสงบสุขทั้งด้านส่วนตัว และสังคมส่วนรวม ได้แก่

๑) ถ้าการกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าก็ไม่มีจริงผู้ที่ทำชั่วแล้วตายไป ก็ไม่ได้ไม่เสียเท่ากับเสมอตัว

๒) ถ้าการกระทำชั่วมีผลจริง และโลกหน้ามีจริงผู้ที่ทำชั่วแล้วตายไป ก็มีหวังไปทุกข์เท่ากับเสียหรือขาดทุน

๓) แม้การกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีจริงผู้ที่ทำชั่วยังเป็นที่นินทาของคนทั่วไปในโลกนี้ก็ยังเสียหรือขาดทุนอยู่ดี

๔) ถ้าการกระทำดีไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีจริงผู้ที่ทำดีแล้วตายไป ก็ไม่ได้ไม่เสียเท่ากับเสมอตัว

๕) ถ้าการกระทำดีมีผลจริง และโลกหน้ามีจริงผู้ที่ทำดีแล้วตายไป ย่อมมีหวังไปสุคติเท่ากับได้หรือมีกำไร

๖) แม้การกระทำดีไม่มีผลจริงและโลกหน้าไม่มีจริงผู้ที่ทำดีก็ยังเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไปในโลกนี้เท่ากับยังได้หรือยังมีกำไรอยู่^๔

หลักประกันความสงบสุขทั้ง ๖ ประการนี้สามารถช่วยให้มนุษย์ผู้ประมาทแล้วไม่ให้อประมาท ช่วยให้ผู้นไม่ประมาทมีความเชื่อมั่นยิ่งขึ้น ฉะนั้น การกระทำความดีด้วยความสมัครสมานสามัคคีกันนั้นจึงมีผลเป็นสุขวิบากในชาตินี้แม้ไม่มีชาติหน้า ก็ยังได้รับการกล่าวขานถึงตัวตายแต่

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๓-๑๒๔/๘๐-๑๐๒.

ชื่อเสียงยังอยู่อนุชนรุ่นหลังสามารถยึดเอาเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตได้อย่างไหนมีประโยชน์ และคุณค่ามากกว่ากัน ดังนั้น ต้นตอของปัญหาทั้งมวลของมนุษย์ก็คือวิชาหรือโมหะ ความหลงไม่รู้จริงและเป็นต้นเค้าเดิมของกิเลสทั้งหมดกล่าว คือ เมื่อสัตว์โลกยังมีวิชาอยู่ก็มีความเป็นจริงของชีวิต และหวังจะให้ตนเองดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข ตามที่ตนคิดว่าถูกต้อง และดีที่สุดจึงเป็นเหตุให้ทำกรรมต่าง ๆ อันมีผลกระทบทั้งแก่ตนเองคนอื่น รวมทั้งสังคมส่วนรวม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นเหตุให้เกิดตัณหา ความทะยานอยากขึ้น เมื่อมีตัณหา ความทะยานอยากก็เป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นเหตุให้เกิดภพ คือเกิดเจตนาหรือเจตจำนงที่จะกระทำ เพื่อให้ได้มา และให้เป็นไปตามความยึดมั่นนั้น และทำให้เกิดกระบวนการพฤติกรรมทั้งหมดขึ้นอีกเป็นกรรมติดกรรมชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่ว เป็นกลาง ๆ ตามตัณหา และอุปาทานนั้น ๆ

มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในตัวเอง สามารถที่จะฝึกฝนอบรมคนให้เจริญงอกงามได้ทั้งทางกายสติจิต และปัญญา สูงขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งบรรลุถึงความสิ้นทุกข์อันเป็นจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิตได้ในการพัฒนาให้เกิดความสามัคคีนั้น บุคคลพึงปฏิบัติตามหลักสิกขา ๓ ประการ คือ พัฒนาด้านความรู้ความเข้าใจตลอดถึงเจตคติที่ถูกต้อง (อริยปัญญาสิกขา) พัฒนาด้านการควบคุมพฤติกรรมทางกาย และวาจา (อริยศีลสิกขา) และพัฒนาด้านความเพียรทางจิต สติ และสมาธิ (อริยจิตตสิกขา) โดยอาศัยกัลยาณมิตร คือ ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์คอยชี้แนะแนวทางให้รู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ตามแนวแห่งเหตุผล ตามนัยนี้จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาอย่างแท้จริง

จะว่าไปแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาและเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติอย่างแท้จริง ซึ่งในที่นี้ขอความหมายของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทมาชี้แจงพอให้เข้าใจ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสามัคคีได้อย่างถูกต้องดังนี้

การศึกษาตรงกับคำศัพท์ภาษาบาลีว่า “สิกขา” แปลว่าการฝึกฝนอบรมตนให้งอกงาม หรือการพัฒนาตนให้งอกงาม ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งการพัฒนาตนให้งอกงามออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑) การพัฒนากาย คือ การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพมีความเป็นอยู่ถูกสุขลักษณะรวมไปถึงการรู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้อย่างถูกต้อง และเกิดประโยชน์อีกด้วย เช่น การช่วยเหลือกันในหน้าที่การงาน การร่วมทำกิจกรรมให้เกิดความสามัคคีสมานฉันท์ เป็นต้น

๒) พัฒนาศีล คือ การควบคุมทางกาย วาจา ไม่ให้มีพฤติกรรมออกมาในทางเบียดเบียนคนอื่น เช่น ทางกายก็ไม่ทำร้ายข่มเหงรังแกคนอื่น ทางวาจาก็ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบไม่พูดส่อเสียด ที่จะทำให้อันอื่นเสียหาย และเสียประโยชน์เป็นต้น

๓) พัฒนาจิตใจ คือ การทำให้จิตใจให้มีคุณสมบัติที่งดงามพร้อมใน ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านความดีงาม เช่น มีเมตตา มีความรักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นมิตรไมตรีต่อคนรอบข้าง มีความกรุณาคิดช่วยเหลือเมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์มีสัมมาคารวะเป็นต้น (๒) ด้านความแข็งแกร่ง เช่น มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อเป้าหมายที่วางไว้มีสติ (รู้จักยับยั้งชั่งใจ) มีวิริยะ (ความพากเพียร) มีขันติ (ความอดทน) มีสมาธิ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) มีสัจจะ (ความจริง) เป็นต้น

๔) พัฒนาปัญญา คือ การรู้จักเพิ่มความรู้ ความเข้าใจให้กับตัวเอง เริ่มตั้งแต่รู้จักเรียนรู้ศิลปวิทยาที่ดีที่มีประโยชน์สำหรับการดำรงชีวิต เป็นผู้ชวนชวนใคร่เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอเพื่อก้าวให้ทันความเปลี่ยนแปลงของโลก ตลอดจนรู้จักคิดรู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาชีวิตด้านต่าง ๆ เป็นต้น มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้งอกงามในด้านต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเองก็จริง แต่ในกระบวนการพัฒนาตนเพื่อให้เกิดความสามัคคีนั้น จะต้องอาศัย องค์ประกอบอื่น ๆ เป็นตัวสนับสนุนในเบื้องต้นอีกด้วย จึงจะสำเร็จได้ด้วยดี องค์ประกอบนี้ เรียกว่าบุรพภาคแห่งการศึกษา มีอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) องค์ประกอบภายนอก หรือการมีเงื่อนไขภายนอกที่สนับสนุนให้การพัฒนาตนเองเป็นไปด้วยดี เช่น ได้รับการถ่ายทอดการสั่งสอนอบรมที่ดีจากพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ เพื่อนที่ติวรวมไปถึงหนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรมอันดีงาม ซึ่งได้ให้ข่าวสารและความรู้ที่ถูกต้อง ให้ทัศนคติอันดีงาม เหล่านี้ถือว่าเป็นสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีซึ่งองค์ประกอบภายนอกนี้เรียกว่า “ปรโตโฆสะ”

(๒) องค์ประกอบภายใน หมายถึง ตัวผู้ศึกษาอบรมเองจะต้องเป็นคนรู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต ใช้ความคิดอย่างถูกวิธีคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายตามหลักของเหตุผลแยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยองค์ประกอบนี้เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ”^๕ องค์ประกอบทั้งสองเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและเกื้อหนุนกัน โดยอาศัยกระบวนการศึกษาต่าง ๆ และอาศัยความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและอิทธิพลภายนอกเป็นแรงผลักดัน หรือเป็นปัจจัยเกื้อหนุน ถ้าได้รับการถ่ายทอดแนะนำชักจูงจากแหล่งความรู้ที่ถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การคิดที่ถูกต้อง เกิดสัมมาทิฐิอันจักเป็นบันไดก้าวขึ้นสู่

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.), หน้า ๒๖๔.

กระบวนการปฏิบัติที่แท้จริง ตรงกันข้ามถ้าได้รับการแนะนำจากแหล่งข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การคิดที่ผิดอันนำไปสู่การขัดแย้งแตกแยกในความเป็นอยู่ร่วมกัน

ดังนั้น การที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีนั้น จำเป็นต้องมีความคิดเห็นที่ถูกต้องอันรวมไปถึงความเชื่อถือ ความนิยม ค่านิยม เจตคติต่าง ๆ ที่เป็นไปในทางถูกต้องดีงาม เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นฐานแล้ว กระบวนการพัฒนาภายในตัวบุคคลก็ดำเนินไปได้และเป็นไปด้วยดีกระบวนการพัฒนานี้แบ่งรายละเอียดออกเป็นอริยมรรคมีองค์แปดและสรุปลงเป็นขั้นตอนใหญ่เรียกว่าไตรสิกขา (สิกขา ๓) คือ

๑) การฝึกฝนอบรมในด้านปัญญา ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหไปตามแนวทางของเหตุผลรู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายมีจิตใจที่เป็นอิสระผ่องใสเบิกบาน ซึ่งเรียกว่า “อริปัญญาสิกขา”

๒) การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติซึ่งรวมไปถึงระเบียบวินัยความสุจริตทางกายและวาจา คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ละเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ ตลอดจนการประกอบอาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น เรียกว่า “อริศีลสิกขา”

๓) การฝึกฝนอบรมในด้านจิตใจ อันได้แก่การปลุกฝังคุณธรรม การเสริมสร้างคุณสมบัติ สมรรถภาพจิต และสุขภาพของจิต คือความมีจิตใจดีงาม เข้มแข็งและปลอดโปร่งเป็นสุขเรียกว่า อริจิตตสิกขา^๖

หากจะกล่าวในแง่อริยมรรคมีองค์แปดก็สรุปได้ดังนี้ คือ

๑) อริปัญญาสิกขา คือ การฝึกให้เกิดมีสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะให้เจริญออกงามจนมีความพร้อมทางด้านปัญญารู้จักคิดเป็นแก้ปัญหาเป็น

๒) อริศีลสิกขา คือ การฝึกให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะให้เจริญออกงามขึ้น จนมีความพร้อมทางด้านความประพฤติและความมีระเบียบวินัยที่ดีงาม

๓) อริจิตตสิกขา คือ การฝึกให้เกิดมีสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิให้เจริญออกงามจนมีความพร้อมทางด้านคุณธรรมมีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตดี^๗

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.), หน้า ๑๒๗.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗๖.

สรุปว่า ความสอดคล้อง และเหมาะสมอย่างยิ่งกับสถานการณ์สังคมไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะในห้วงเวลานี้ ที่เกิดการขัดแย้งในหมู่กลุ่มต่าง ๆ มากมาย ทั้งคู่ขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองกับกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มเกษตรกรรมกับกลุ่มอุตสาหกรรม หรือแม้แต่ความขัดแย้งในพวกเดียวกันเอง อาชีพเดียวกันเอง อย่างครูบาอาจารย์ นักบริหาร หรือในหมู่ข้าราชการ เมื่อต้องเลื่อนยศ ปลดย้าย แต่งตั้ง ก็เกิดความขัดแย้งกัน เหตุเพราะปฏิบัติต่อกันด้วยความไม่เป็นธรรม เลยเกิดไปจนถึงการปล้นสะดมกัน อยากให้ลองย้อนกลับไปนึกถึงคำเตือนของพระเจ้าอยู่หัวฯ และอยากเน้นย้ำ ยืนยันอีกครั้งว่า วิกฤต ๔ ด้าน กำลังแผ่ซ่านไปทั่วทุกมุมโลก แม้ในประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ปรากฏว่าทุกวันนี้สังคมไทยกลายเป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่ เต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นโทษ เป็นภัยต่อมนุษย์ด้วยกันเอง สิ่งเหล่านี้ทำให้คนไทยใช้ชีวิตไปวัน ๆ อย่างหาความสุขไม่ได้

ในยามนี้สังคมไทยต้องการ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องน้อมนำ “ศีล” และ “ธรรม” กลับมาสู่สังคม และหากย้อนไปถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่คนหมู่ใหญ่ของชาติ เคารพนับถือเป็นศาสนาหลัก ธรรมข้อที่เหมาะสมสำหรับสถานการณ์นี้ ก็คือ สามัคคีธรรม หรือ สาราณียธรรม ๖ เป็นธรรมะ ๖ ประการ ที่นำมาซึ่งความสามัคคี ไว้อภัยกับความขัดแย้ง ซึ่งเมื่อจะสอนคนอื่นก็ต้องพยายามทำตนเป็นต้นแบบ เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติก็พยายามอย่างยิ่งที่จะเริ่มปฏิบัติจากตนเอง แม้การอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธีจะไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย แต่ก็ไม่ใช่ถึงกับว่าทำไม่ได้ หากเรามีความพยายาม และตั้งใจจริง

สามัคคีมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชีวิตหมู่ หรือการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตย สามัคคีคือความพร้อมเพรียงกัน ความร่วมแรงร่วมใจกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่เรียกว่า เอกภาพ (แต่คนไทยเรานิยมใช้ว่า เอกภาพ) ดังนั้น คุณค่าของความสามัคคีที่สำคัญมาก ซึ่งเป็นพื้นฐานของวินัย และประชาธิปไตย คือทำให้สังคมเกิดมีคุณประโยชน์ตามความหมายของมัน โดยเป็นสภาพเอื้ออำนวยโอกาสแก่ทุกคน ที่จะดำรงชีวิตของคนอยู่ด้วยดี สามารถพัฒนาชีวิตของคนให้เข้าถึงประโยชน์สุขยิ่งขึ้นไป

๔.๒ หลักการสร้างสามัคคีตามแนวพระบรมราโชวาท

พระบรมราโชวาท พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระบรมราโชวาท พระราชดำรัสของในหลวงว่าด้วยเรื่องความปรองดอง หรือความสามัคคีมีมากมาย ศึกษาได้จากตัวอย่างพระราชดำรัสที่ผ่านมา พระองค์ทรงมีความห่วงใยในราษฎรและคนในชาติ ได้สรุปเอาไว้ดังนี้

พระบรมราชาบาท ฐั รัก สามัคคี "ฐั" คือ ปัญญา มีความรู้ความเข้าใจในงานที่จะต้องทำ "รัก" คือ การมีความรัก ความพอใจในงานที่จะต้องทำนั้น "สามัคคี" คือ การร่วมกันทำงานด้วยความจริงใจอย่างพร้อมเพรียงกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งอิฉาริชยา กัน ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก ทำงานนั้น เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมอย่างแท้จริง ไม่หวังผลประโยชน์ ตอบแทน เพื่อเข้าพกเข้าห่อของตน หรือ ญาติมิตรพรรคพวกของตน

คุณธรรม ๔ ประการ ประการแรก คือ การให้ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงานประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผลทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และประเทศชาติ ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสุจริต ในกฎกติกาและในระเบียบแบบแผนโดยเท่าเทียมเสมอกัน ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำ นำความคิดความเห็นของตนให้ถูกต้องเที่ยงตรง อยู่ในเหตุในผลพระองค์ทรงขอให้ประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่น และถ่ายทอดความคิด จิตใจนี้ต่อกันไป อย่าให้ขาดสาย เพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงยืนยงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและภายหน้า^๔

พระราชดำรัสเกี่ยวกับความสามัคคี ที่ในหลวงทรงกล่าวถึงในวโรกาสต่าง ๆ ยังมีมากมายพระราชดำรัสซึ่งเป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคีและความปรองดอง ในโอกาสต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

“สามัคคีที่สำคัญที่สุดคืออะไร ก็คือ สามัคคีในชาติ ไม่ใช่ว่า ความสามัคคีในคณะไม่ดี แต่ต้องระวัง ถ้าสามัคคีกัน แต่ว่าไป ก้าวก้าวหรือไปทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ในสถาบันก็เป็นความผิด ถ้าสามัคคีในสถาบันไปทำให้คนอื่นเสียหายหรือเดือดร้อนก็ไม่ดี เพราะทำให้เสียหายต่อความสามัคคีของชาติ” (พระบรมราชาบาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : ๓ เมษายน ๒๕๐๓)

“สามัคคีกัน ปรองดองกัน นี่ความหมายของความสามัคคี ใคร ๆ ก็บอกว่า ให้สามัคคี ปรองดองกัน ช่วยเหลือเพื่อประเทศชาติ แต่แปลว่าอะไรก็ไม่รู้ ถ้าคนหนึ่งคนใดในที่ประชุมนี้เรียกร้องพื้นที่สำหรับยื่นเงินจำเป็น โดยอ้างความสุขส่วนตัว คนอื่นก็ต้องประท้วง เราทั้งหลายอยู่ได้ก็เพราะว่า มีความสามัคคีปรองดองกัน” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา : ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗)

^๔ จันทรา เมธาวัณ, คนทำงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ – จัดการความรู้ สู่จัดการความสุข, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org> [๒ ม.ค.๒๕๕๘].

“ความสามัคคี เป็นสิ่งสำคัญที่สุดเพราะว่า ตามที่ได้กล่าวเมื่อตะกี้ว่า แต่ละคนจะตั้งอยู่ในความสามัคคี ช่วยร่วมแรงกัน เพื่อปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์ เป็นประโยชน์ต่ออะไร ตอนนี่ก็ต้องบอกว่า เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือต่อชาติบ้านเมือง เชื่อว่าท่านทั้งหลายก็มีความปรารถนาดีโดยแท้ไม่ใช่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ว่าตั้งใจที่จะเข้าหากัน ร่วมแรงกันปฏิบัติงาน เพื่อส่วนรวมเพื่อประเทศชาติ” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา : ๔ ธันวาคม ๒๕๑๙)

“คำว่า “สามัคคี” เป็นการกระทำของแต่ละคน ทำความดีเว้นจากความไม่ดี มีความเข้าใจซึ่งกันและกันของแต่ละบุคคล อย่างนี้ถ้าชาติสามัคคี ชาติก็ไม่แตกสลาย คุณไวยุติ คำว่าคุณนี้อาจจะไม่ชอบกันเพราะเหมือนควบคุณ เหมือนคุณซัง แต่คุณหมายความว่าอยู่ติด อยู่เป็นชาติได้” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา : ๔ ธันวาคม ๒๕๒๑)

“คนไทยเรา ที่รักษาเอกราชอธิปไตยไว้ได้ก็โดยอาศัยการที่ “รู้จักความสามัคคีและรู้จักทำหน้าที่ของแต่ละฝ่ายให้ประสานส่ง ประมวลคำในพระบรมราโชวาท ๔๖ เสริมกัน” ความจริงเขียนไว้ว่า “รู้จักความสามัคคี”..... การที่จะ รู้จักสามัคคี ก็ลำบากมาก เพราะคนมาก ๆ รู้จักกันทั่วถึงไม่ค่อยได้ แต่รู้จักสามัคคีควรจะใช้ได้เพราะหมายความว่า ทุกคนถือว่าตน เป็นคนไทยมีอะไรเกิดขึ้นก็ตาม ทุกคนรู้ว่าต้องมีความสามัคคี รู้ก็คือ ทราบ ทราบความหมายของสามัคคี รัก คือ นิยม นิยม ความสามัคคี เพราะเหตุใดคนไทยจึง รู้จักสามัคคี ก็เพราะคนไทย นี้อลาด ไม่ใช่ไม่ลาด คนไทยนี้อลาดรู้ว่า ถ้าหากเมืองไทยไม่ใช่ ความสามัคคี ไม่เห็นอกเห็นใจกันไม่ใช่อะไรที่จะพอรับกันได้ พอที่จะใช้ได้ ก็คงจะไม่ได้ทำอะไร หมายความว่า ทำมาหากิน ก็ไม่ได้ทำมาหากินเพราะว่าไม่มีอุปกรณ์ ไม่มีความสงบ จะต้อง รู้จักสามัคคี หมายความว่า รู้จักการอะลุ่มอล่วยกัน แม้จะไม่ใช่ว่าถูกต้องเต็มที่ คือหมายความว่า ไม่ถูกหลักวิชาเต็มที่ ก็จะต้องใช้ เพราะว่าถ้า ไม่ใช่ ก็ไม่มีอะไรใช้อาจมีสิ่งที่มีอยู่แล้วที่จะใช้ไปได้ชั่วคราว คุณภาพ อาจไม่ค่อยดีนัก ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีอะไรที่ดีร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ว่าต้องใช้อะไรที่พอใช้ได้ไป ไม่อย่างนั้นไม่มีวันที่จะมีชีวิตรอดได้..... ตอนนี่ ถ้าราษฎร รู้จักสามัคคี เขาจะเข้าใจว่าเมื่อเขามีรายได้ เขาก็จะยินดี เสียภาษี เพื่อช่วยราชการให้สามารถทำโครงการต่อไปเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติถ้าราษฎร รู้จักสามัคคี และรู้ว่า การเสียคือการได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า เพราะว่าคนที่คนอยู่ดีมีความสุขนั้นเป็นกำไรอีกอย่างหนึ่งซึ่งนับเป็นมูลค่าเงินไม่ได้..... การปฏิบัติโดยวิธีการที่อาจไม่ถูกหลักวิชานัก แต่ประกอบด้วยความเมตตาด้วยความสามัคคี ความสามัคคี คือ รู้จักสามัคคี นี่เอง ก็คงจะทำให้อยู่กันต่อไป..... ความจริงประเทศไทยนี้ก้าวหน้ามาากแล้ว และก็ก้าวหน้ามาอย่างสม่ำเสมอ ไม่เร็วเกินไปไม่ช้าเกินไป สิ่งที่สำคัญ ก็คือต้องใช้หลักที่พูดเมื่อวานนี้ แต่พูดผิดพลาดไป วันนี้จึงมาแก้เสียยืดยาว แก้คำเดียว แก้คำว่า จัก เป็นรัก หรือ รัก เป็น จัก ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้เข้าใจว่า เมื่อวานนี้ พูดผิดยอมรับ เขียน

ไว้อย่างดีว่า “คนไทย รู้รักความสามัคคี” ไฟล์ไปพูดว่ารู้จักความสามัคคี ซึ่งก็ไม่ผิดนัก แต่รู้จักความสามัคคี นั้นซึ่งกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเข้าใจว่าท่านทั้งหลายก็จะซึ้ง และรู้จักความสามัคคี” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา : ๔ ธันวาคม ๒๕๓๔)

๔.๓ ตัวอย่างการปกครองตามรูปแบบสามัคคีธรรม

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือหลาย ๆ รัฐมารวมกันพระราชามีได้ทรงมีสิทธิขาดแต่เพียงพระองค์เดียวบางทีเราเรียกระบบนี้ว่าสามัคคีธรรมได้แก่แคว้นสักกะโกเลียะวัชชีและมัลละ การปกครองระบบนี้ภายหลังถูกดุดกลืนกลายเป็นราชาธิปไตยจนหมดสิ้นทั้งนี้เนื่องมาจากแคว้นราชาธิปไตยเข้มแข็งกว่าได้ขยายอาณาเขตและยึดครองแคว้นที่ปกครองโดยสามัคคีธรรม

รูปแบบการปกครองนี้เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาด มีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นการปกครองแบบนี้นับได้ว่าเป็นประชาธิปไตยระดับหนึ่ง เพราะเวลามีเรื่องราวต่าง ๆ ของรัฐเกิดขึ้น พวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า “สันฐาคาร” มีลักษณะคล้าย ๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันที่สมาชิกสภาต้องประชุมพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ รวมทั้งการออกกฎหมาย การตัดสินใจในกิจการเกี่ยวกับรัฐกันในสภาในการใช้สันฐาคารก็เช่นเดียวกันเป็นสถานที่สำหรับประชุมพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้ปกครอง เช่น ตอนที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งขอพระธิดาของเจ้าศากยะเพื่อมาเป็นพระมเหสี พวกศากยะก็ยกเรื่องนี้เข้ามาพิจารณากันในสันฐาคาร หรือในตอนที่มีพระพุทเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพวกกษัตริย์ก็เข้าไปประชุมกันในสันฐาคารเพื่อจะพิจารณาว่าจะจัดการกับพระสรีระศพอย่างไรและตอนที่พระอานนทโกไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทเจ้าแก่เจ้ามัลละก็ได้ไปแจ้งที่สันฐาคารในขณะที่เจ้ามัลละกำลังประชุมกันอยู่ระบบสามัคคีธรรมนี้มีหลักการคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยสมัยโบราณหลักการของระบบนี้ที่สำคัญที่สุดคือความสามัคคี トラบใดที่ยังมีความสามัคคีกันอยู่รัฐก็จะมีคามเข้มแข็งแต่เมื่อเกิดการแตกแยกความสามัคคีเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน รัฐก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้^๙

^๙ กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเดียมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๐.

ระบบสามัคคีธรรมมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนการใช้เหตุผลการมีเสรีภาพการมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมากเมื่อนำหลักการพื้นฐานเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกันหลายประการ คือ

หลักการมีส่วนร่วมในการปกครองซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบบนี้ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่าง ๆ ได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง เช่น การให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่าง ๆ เป็นผู้เลือกผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ การให้สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ เป็นต้น เมื่อพิจารณาสถาบันสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเริ่มต้นตั้งแต่การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงบัญญัติในท่ามกลางสงฆ์ ทรงสอบถามภิกษุที่เป็นผู้ก่อเรื่องแล้วทรงติเตียนการกระทำนั้น ๆ ทรงบอกถึงเหตุผลของการบัญญัติสิกขาบทเมื่อพระสงฆ์ทั้งหมดยอมรับว่าถูกต้องดังนั้นก็ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบท นอกจากนี้ในการบวชหรือการรับสมาชิกเข้าหมู่แบบ ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทานั้น ถ้าหากว่าพระสงฆ์ในที่ประชุมเห็นว่าไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมประการใด ก็มีสิทธิที่น้อยก็ตามและคัดค้านในที่ประชุมจะต้องรับฟังถึงแม้ว่าจะเป็นเสียงส่วนน้อยก็ตามการอุปสมบทจะทำได้ก็ต่อเมื่อพระสงฆ์ในที่ประชุมนั้นมีความเห็นชอบร่วมกันเป็นเอกฉันท์

ตัวอย่างในการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนที่มีในพระไตรปิฎกคือในเรื่องของพระเวสสันดรชาดกตอนที่พระเวสสันดรประทานช้างคู่บ้านคู่เมืองแก่พราหมณ์ชาวกาลิงคะซึ่งมาขอช้างไปเพื่อให้หายจากฝนแล้งแต่ประชาชนไม่พอใจถือว่าพระเวสสันดรทำความผิดร้ายแรงจึงไปชุมนุมประท้วงกันหน้าพระราชวังของพระเจ้าสัณฺฑิยชัยขอให้ขับไล่พระเวสสันดรออกจากพระนครซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองมีส่วนในการตัดสินใจออกสิทธิออกเสียงในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐได้

หลักความเสมอภาค พระพุทธศาสนายอมรับความเสมอภาคของมนุษย์ นับตั้งแต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกันตลอดจนถึงโอกาสในการประพฤติปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรม พระองค์ทรงปฏิเสธระบบวรรณะว่าไม่ใช่สิ่งกำหนดความแตกต่างหรือกำหนดคุณค่าความเป็นมนุษย์ แต่สิ่งที่กำหนดคือกรรมหรือการกระทำของแต่ละคน วรรณะทั้งสี่ถ้าประกอบอกุศลกรรมก็จะไปสู่ทุกคติเท่าเทียมกันไม่มีวรรณะใดชั้นใดได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะชาติก็หาไม่แต่เป็นคนเลวเพราะการกระทำ เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ

นอกจากนี้ยังมีความเสมอภาคในภาวะความเป็นสงฆ์ก่อนที่จะเข้ามาบวชไม่ว่าจะเคยดำรงตำแหน่งหรือมีสถานะทางสังคมเป็นอย่างไรก็ตามแต่เมื่อเข้ามาบวชแล้วทุกคนมีศีลเสมอกัน ต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส สงฆ์ที่บวชทีหลังจะต้องเคารพผู้ที่บวชก่อน ถึงแม้ว่าก่อนบวชจะเป็นผู้ที่มียศตำแหน่งสูงเป็นถึงพระราชาก็ตามแต่ถ้าคนรับใช้เป็นผู้ได้รับการบวชก่อนพระราชาก็ต้องทำความเคารพกราบไหว้พระที่เคยเป็นคนรับใช้มาก่อนนั้น ดังจะเห็นได้จากประวัติพระอุบาลี ซึ่งท่านเคยเป็นพนักงานภูษามาลา (ช่างตัดผม) ของเจ้าศากยทักขิ ๖ มาก่อน แต่เมื่อท่านได้รับการอุปสมบทก่อน เจ้าศากยทักขิ ๖ ซึ่งเป็นโอรสภคินีก็จะต้องทำสามัคคีธรรม คือการเคารพกราบไหว้แก่ท่าน ในการที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาทุกคนมีสิทธิ์ที่จะบวชได้เท่าเทียมกันหากมีคุณสมบัติครบถ้วนตามพุทธบัญญัติไม่ว่าจะอยู่วรรณะใดก็สามารถที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ ในพุทธศาสนายังมีความเสมอภาคระหว่างบุรุษกับสตรีพระพุทธรูปทรงเครื่องยอมรับความเท่าเทียมกันระหว่างบุรุษกับสตรีในด้านสติปัญญา เช่น บุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวงก็หาไม่แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตได้เหมือนกัน

พระพุทธศาสนายังยอมรับความเท่าเทียมกันมิใช่เฉพาะแต่มนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์โลกอื่น ๆ ว่าต่างก็เกิดมาเป็นสิ่งที่มีชีวิตเช่นเดียวกันให้เคารพสิทธิในการเป็นสิ่งที่มีชีวิตโดยทรงสอนให้ละเว้นการฆ่าการเบียดเบียนซึ่งกันและกันซึ่งเป็นการเน้นถึงความเสมอภาคที่ลึกซึ้งกว่าระบบประชาธิปไตยที่คำนึงถึงเฉพาะความเสมอภาคระหว่างมนุษย์และมีขอบเขตเฉพาะในทางกฎหมายเท่านั้น ส่วนในทางปฏิบัติจริง ๆ นั้น หากความเสมอภาคได้ยากมาก ทั้งนี้เป็นเพราะไม่ได้มีจิตสำนึกมาจากจิตใจภายในหากเป็นเพียงรูปแบบส่วนคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเน้นมาจากจิตสำนึกภายในให้มนุษย์เกิดความสำนึกมาจากจิตในส่วนลึกจริง ๆ มิใช่ยอมรับกันเฉพาะทางกฎหมายซึ่งความเสมอภาคแบบพุทธจึงเป็นความเสมอภาคโดยแก่นแท้ของมันเองการล่วงละเมิดความเสมอภาคของกันและกันจึงเกิดมีน้อย

หลักเสรีภาพ พระพุทธศาสนาได้ให้เสรีภาพแก่บุคคลทั้งในด้านความคิดและการกระทำ โดยถือว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของตนเองไม่ได้เกิดจากการมีผู้สร้างหรือเทพเจ้าที่มีอำนาจเหนือมนุษย์คอยดลบันดาลหลักพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีเสรีภาพและให้รู้จักใช้เสรีภาพในทางพอเหมาะพอดีไม่ใช่จนเกินขอบเขตหรือสุดโต่งเกินไปจนไปกระทบเสรีภาพของบุคคลอื่น หากบุคคลต่างใช้เสรีภาพจนไม่มีขอบเขตจำกัด ในที่สุดรัฐหรือสังคมนั้นก็จะไม่มีเสรีภาพหลงเหลืออยู่เลย พุทธศาสนาให้เสรีภาพในการกระทำโดยสอนให้ทุกคนรับผิดชอบการกระทำของตัวเองว่า ใครทำอย่างไรก็ต้องได้รับผลอย่างนั้น “ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว”

นอกจากเสรีภาพในการกระทำแล้วพระพุทธศาสนายังให้เสรีภาพในการคิดไม่บังคับให้บุคคลมานับถือโดยปราศจากความเต็มใจหรือปราศจากความเข้าใจโดยถือว่าปัญญาต้องมาควบคู่กับศรัทธาการมีศรัทธาต้องมีปัญญากำกับด้วยในการปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์มิได้ทรงบังคับให้ใครปฏิบัติตาม เพียงแต่ทรงบอกแนวทางให้เท่านั้น ใครมีศรัทธาในการปฏิบัติตามได้ในระดับไหนก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละบุคคลพระพุทธองค์ไม่ได้บังคับและยังสอนให้ใช้เสรีภาพทางความคิดในการที่จะตัดสินใจเชื่อในคำสอนหรือลัทธิใด

ในด้านเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์หรือท้วงติงในสิ่งที่ถูกต้องพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุกล่าวตักเตือนกันได้ แม้แต่พระองค์เองก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายท้วงติงได้ ถ้าหากเห็นว่าพระองค์กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมมีปรากฏในมหาปวารณาสูตรในตอนที่พระองค์ประทับอยู่พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป ในวัดบุพพาราม พระองค์ทรงเห็นพระภิกษุทั้งหลายนั่งเฝ้าอยู่ จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราปวารณาแก่ท่าน ท่านทั้งหลายจักไม่ตำหนิการกระทำใด ๆ ทางกายหรือทางวาจาของเราบ้างหรือจากพระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงให้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือท้วงติงในสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้องได้แต่ต้องเป็นไปในทางที่ดีงาม ในทางที่จะสร้างสรรค์หมู่คณะให้ดีขึ้นซึ่งถือว่าเป็นหลักการของการปกครองในระบบสามัคคีธรรม ในการใช้เสรีภาพในทางพระพุทธศาสนาจะต้องอยู่ในขอบเขตคือไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น จะต้องคำนึงถึงหลักสัปปุริสธรรมคือเหตุผล ตน ประมาณกาลและประชุมชนและบุคคล อยู่ตลอดเวลา

หลักเสียงข้างมากวิธีการอย่างหนึ่งในการปกครองระบบสามัคคีธรรมคือการปกครองโดยเสียงส่วนมากและการมีฝ่ายค้านซึ่งเป็นเสียงส่วนน้อยที่คอยเป็นฝ่ายตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารหรือผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนาคือการดำเนินการของคณะสงฆ์ในการปกครองก็มีการใช้เสียงส่วนมากเช่นเดียวกันเช่นในการตัดสินใจอริกรรมบางกรณีไม่อาจจะใช้มติเอกฉันท์ได้ทรงอนุญาตให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ ซึ่งเรียกว่า เภยยุยงสิกา นอกจากนี้ในหลักอภิปรายนิยธรรมที่ทรงแสดงแก่ชาววัชชีว่าให้หมั่นประชุมกันบ่อย ๆ ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองโดยใช้เสียงข้างมากเพราะถ้าปกครองโดยคน ๆ เดียวแล้วก็ไม่จำเป็นต้องประชุมพิจารณาอะไรมากมายสามารถพิจารณาสั่งการได้ทันที

หลักการอื่น ๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สอดคล้องกันการปกครองในระบบสามัคคีธรรมเช่นหลักการประนีประนอมกันตามหลักดินวตถาวรวิธี คือเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในองค์กรหรือในหมู่คณะถ้าหากว่าจะตัดสินว่าใครผิดใครถูกบางครั้งเหตุการณ์นั้นๆจะยิ่งทวีความรุนแรงหรือถึงกับก่อให้เกิดความแตกแยกกันได้พระองค์จึงอนุญาตให้ใช้วิธีการ

ประนีประนอมหรือเลิกแล้วต่อกันเรียกว่าระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตรการวิธีทรงสอนให้ดำเนินทางสายกลางไม่เคร่งครัดหรือหย่อนยานจนเกินไปให้รู้จักถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันอย่างในสิทธาสูตรทรงสอนปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเอาไว้ เช่น ระหว่างมารดาบิดากับบุตรนายจ้างกับลูกจ้าง เป็นต้น

ความสามัคคีที่ถูกต้องในข้อนี้ คือ ต้องมีสือทางใจ (มโนทวาร) มีความสำนึกทางใจ (มโนกรรม) และมีความสำนึกที่ตีสงาม (มโนสุจริต) ตามลำดับ ย่อมก่อกำเนิดความดี ความถูกต้องความควรขึ้นมาได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงได้ย้าถึงความสำคัญทางจิตใจอย่างสูงส่ง เพราะมองว่าจิตใจ คือ จุดศูนย์รวมที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น อารมณ์ที่เกิดจากความคิดความเชื่ออันลือนำบุคคลให้พัฒนาตนเองไปได้จากระดับสามัญชนสู่ความมั่นคงทางปัญญาได้ ด้วยเหตุนี้ความคิดความเชื่อแม้เป็นเพียงอารมณ์ แต่อารมณ์ที่วุ่น ถ้าหากเป็นสือแก่ปัญญา อารมณ์อันก็ควรค่าแก่การนำมาพิจารณา ดังพุทธพจน์ในมโนนิเวธสูตรว่า “บุคคลไม่ควรห้ามใจแต่อารมณ์ทั้งปวงที่เป็นเหตุให้ใจมาถึงความสำรวม บายย่อมเกิดขึ้นแต่อารมณ์ใด ๆ บุคคลพึงห้ามใจแต่อารมณ์นั้น ๆ”^{๑๐} จากพุทธภาษิตนี้ พิจารณาได้ว่า ความคิด ความเชื่อในฐานะเป็นสิ่งผลักดันพัฒนาการของมนุษย์ แต่ไม่ได้หมายความว่า อารมณ์ที่วุ่น จะเป็นหลักสำคัญที่ควรแก่การปักใจได้ทั้งหมด เพราะความคิดความเชื่อบางอย่างก็ได้ว่า เป็นปฏิกิริยาต่อความเจริญด้านปัญญาของมนุษย์โดยตรง ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์จมปักอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เน้นให้มนุษย์พิจารณา ทบทวนให้เห็นด้วยกาย วาจา และจิตใจของตัวเองว่า อารมณ์นั้น ๆ หรือสิ่งนั้น ๆ ควรค่าแก่การเชื่อ การยึดถือหรือควรที่ละเว้น หลีกเลียงหรือไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นการกระทำต่าง ๆ ในลักษณะดังกล่าว เท่ากับว่า เป็นหลักสำคัญด้านการส่งเสริมความสามัคคีทางใจนอกจากนี้ยังเป็นช่องทางสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ทุกคนสามารถเล็งเห็นคุณค่าของตนเองที่สามารถช่วยเหลือคนอื่นได้ด้วย เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาทั้งในทางไม่ดีและดี ถือได้ว่าเป็นไปตามอำนาจของความคิด ความเชื่อ แต่ความคิด ความเชื่อบางอย่างอาจไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกต้องก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นหลักส่งเสริมความสามัคคีทางใจที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความกลมกลืนกันระหว่างความคิดความเชื่อที่เป็นลือนำสู่ปัญญาและการลงมือปฏิบัติตามจนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ๓ ประการได้แก่

- ๑) สามารถที่จะรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นได้ด้วยตนเอง
- ๒) สามารถที่จะตรงตามแล้วเห็นจริงได้ด้วยตนเอง

^{๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๓/๑๖.

๓) สามารถที่จะได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการประพฤติปฏิบัติของตน^{๑๑}

การที่จะประสบกับความสุข ความสำเร็จต่าง ๆ ในชีวิตนั้น พุทธศาสนิกชนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แท้จริงแล้ว จะไม่หลงมัวเมาไปประกอบกิจการต่าง ๆ อันผิดหลักธรรมคำสอน ก่อให้เกิดความร้าวฉานจนถึงแตกสามัคคีกัน เพราะนั่น คือ จุดเริ่มต้นของความล้มสลายของสถาบันทางสังคม แม้กระทั่งสงบสุขในชีวิตก็จำต้องล้มสลายไปด้วย จากเหตุแห่งการแก้ไขปัญหามาตามแนวความสามัคคี ตามที่กล่าวมาดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บริษัทที่แยกออกเป็นพวก ๑ บริษัทที่สามัคคีกัน ๑ ภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่แยกออกเป็นพวกเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลายบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุหมายมั่นทะเลาะวิวาทกัน ต่างเอาหอก คือปากทิ่มแทงกันและกันอยู่ บริษัทเช่นนี้เรียกว่าบริษัทที่แยกกันเป็นพวก ภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่สามัคคีกันเป็นไฉนภิกษุทั้งหลายบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุพร้อมเพรียงกัน ชื่นชมกันไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ ต่างมองดูกันและกันด้วยนัยน์ตาเป็น ที่รักอยู่บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่สามัคคีกันภิกษุทั้งหลายบริษัท ๒ จำพวกนี้แล บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้บริษัทที่สามัคคีกันเป็นเลิศฯ^{๑๒}

การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมเป็นการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดมีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นโดยเน้นหลักความสามัคคีเป็นสำคัญ การปกครองแบบนี้มีลักษณะเหมือนกับการปกครองในระบบประชาธิปไตยเพราะเวลาเมื่อมีเรื่องราวต่าง ๆ ของรัฐเกิดขึ้นพวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า “สัณฐาคาร” มีลักษณะคล้าย ๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบัน และมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้เหตุผล การมีเสรีภาพ การมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมาก เป็นต้น

สรุปได้ว่า ความสามัคคี จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมได้อีกทางหนึ่งด้วย ฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ชายหญิงจำต้องมี

^{๑๑} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖.

^{๑๒} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒๘๘/๖๖.

ความสามัคคีกัน และการที่จะมีความสามัคคีกัน สังคมมีความสุขได้นั้น ก็ด้วยการพร้อมเพรียงกันปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว โดยยึดถือเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์ เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นก็ควรปรึกษาหารือกัน หากปฏิบัติตามได้เช่นนี้

๔.๔ สรุป

แนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ปรึกษากัน และให้อภัยกันก็จะช่วยส่งผลโดยตรงให้สังคมไทยมีแต่ความสงบร่มเย็น เป็นบ้าน เป็นชุมชนสังคม เป็นประเทศชาติที่น่าอยู่อาศัยมากยิ่งขึ้นด้วยผลแห่งสามัคคีความสามัคคีที่เกิดจากความร่วมแรงร่วมใจกันของคนไทยทุกคน ถือได้ว่าแนวทางสำคัญเป็นประจักษ์ “เครื่องมือ” ในการระงับหรือแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ชักนำไปสู่ความแตกสามัคคีและปัญหาอื่น ๆ ที่รุนแรงในสังคมไทยที่เกิดขึ้นในทุก ๆ ภาคส่วนของสังคม อย่างไรก็ตามแนวทางของการปฏิบัติของคนไทยเพื่อให้เกิดความสามัคคีตามพระประสงค์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีความสอดคล้องกัน ระหว่างหลักธรรมต่าง ๆ และจิตใจของประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ ถึงกระนั้น ท่ามกลางวิกฤติการณ์ที่เกี่ยวกับความแตกสามัคคีความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในทั่วทุกมุมของสังคมไทยนั้น ทำให้แนวคิดและการปฏิบัติในเรื่องความสามัคคีนั้นได้กลายเป็นคู่มือสำคัญสำหรับการเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาคความแตกแยก ความขัดแย้งและความรุนแรง

ฉะนั้น ความสามัคคีจึงเป็นรากฐานในการดำเนินแก้ไขปัญหาคความแตกแยก ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมไทยในยุคปัจจุบันได้อย่างดีเยี่ยมโดยมีหลักธรรมสำคัญในการสร้างความสามัคคี คือหลักสาราณียธรรมเป็นตัวขับเคลื่อนหลักพร้อมใช้หลักธรรมอื่น ๆ เป็นเครื่องสนับสนุนร่วม